

Inhoud

117e jaargang 2004
nummer 4

Artikelen

Kees Ribbens

De vaderlandse canon voorbij? Een multicultu- rele historische cultuur in wording

500

In recente Nederlandse debatten over de multiculturele samenleving wordt meer dan eens het belang van historische kennis benadrukt. Maar de traditionele geschiedenis die geacht wordt de Nederlandse identiteit te vormen en over te dragen, gaat veelal voorbij aan de herinneringen van het groeiend aantal allochtonen. In relatieve stilte ontwikkelt zich evenwel een multiculturele historische cultuur. Biedt de vertrouwde canon van de Nederlandse geschiedenis wel ruimte voor de geschiedenis van zowel nieuwkomers als gevestigde ingezetenen?

De vaderlandse canon voorbij?

Een multiculturele historische cultuur in wording

Enkele dagen na de terroristische aanslagen in Madrid op 11 maart 2004 vertrok in Amsterdam een stille tocht vanaf het Spaanse consulaat naar het Nationaal Monument op de Dam.¹ De tocht was een initiatief van de uit kringen van Spaanse gastarbeiders voortgekomen Federación de Asociaciones de Emigrantes Españoles en Holanda. Als afsluiting van het protest werden kaarsen aangestoken ter nagedachtenis van de door terreur en zinloos geweld omgekomenen. Nog geen twee maanden later werden op de avond van de vierde mei op dezelfde plek de traditionele kransen gelegd ter herdenking van de slachtoffers uit de Tweede Wereldoorlog. Ditmaal liepen daarbij ook allochtone jongeren van Marokkaanse afkomst mee. Acht weken daarna verzamelde een groep mensen zich elders in de hoofdstad bij het Nationaal Slavernijmonument. De aanwezigen, voor een belangrijk deel postkoloniale migranten uit de Caraïben, herdachten de afschaffing in 1863 van de slavernij in Suriname, bij het monument dat twee jaar daarvoor tot stand was gekomen.

De historische cultuur in Nederland, de wijze waarop hier te lande gestalte wordt gegeven aan de omgang met het verleden, is niet het exclusieve terrein van de autochtone bevolking. Uiteenlopende groepen nieuwkomers en hun nakomelingen, reeds aangeduid met de elkaar deels overlappende begrippen gastarbeiders, allochtonen en migranten, nemen eveneens deel aan de historische cultuur en geven daar een eigen invulling aan.² Soms worden gevestigde historische monumenten aangegrepen om aandacht te vragen voor actuele of historische kwesties uit de eigen gemeenschap

- 1 Dit artikel is geschreven naar aanleiding van enkele recente publicaties: Marjan Beijering, ed., *Gedeeld verleden, gezamenlijke toekomst. Aspecten van Nederlandse koloniale geschiedenis: lezingen en discussies in Rotterdam* (Stichting Gedeeld Verleden, Rotterdam 2004), € 7,00, ISBN 90-808502-1-7; Chris Blanken, Jan Durk Tuinier, Geu Visser, *Antisemitisme op school? Verslag van een onderzoek naar leerlingen met een islamitische achtergrond in confrontatie met de geschiedenis van de jodenvervolg* (Stichting Vredeseducatie, Utrecht 2003) 48 p., € 7,-, ISBN 90-75104-11-1; Jan Motte, Rainer Ohliger, ed., *Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft. Migration zwischen historischer Rekonstruktion und Erinnerungspolitik* (Klartext Verlag, Essen 2004) 351 p., ill., € 18,90, ISBN 3-89861-040-3; Ad van den Oord, *Allochtonen van nu & de oorlog van toen. Marokko, de Nederlandse Antillen, Suriname en Turkije in de Tweede Wereldoorlog* (Sdu/Forum, Den Haag/Utrecht 2004) 113 p., ill., € 21,-, ISBN 90-5409-420-6.
- 2 Met nieuwkomers wordt hier geduid op alle personen die zich van elders uit in Nederland vestigen. Hoewel minder bureaucratisch van aard dan het begrip allochtonen, is deze term in zeker opzicht a-historisch: het verabsoluteert immers de relatief korte periode waarin de hiermee benoemde daadwerkelijk nieuw zijn in de Nederlandse samenleving. Een soortgelijk aspect wringt bij het begrip allochtonen, de eenduidige term waarmee doorgaans drie opeenvolgende maar uiteenlopende generaties migranten en hun (klein)kinderen worden aangeduid. De reguliere interpretatie van de term autochtonen negeert daarentegen het veelvuldig voorkomen van onder meer Duitse, Belgische en Franse wortels van 'gevestigde' Nederlanders. Niettemin zullen de genoemde begrippen in dit artikel afwisselend gehanteerd worden.

en daarmee als het ware van nieuwe interpretaties voorzien; een andere keer worden historische ijkpunten uit de Nederlandse cultuur als het ware omarmd om zo niet alleen uiting te geven aan de loyaliteit aan het nieuwe land maar ook de eigen positie te onderstrepen. Daarnaast bestaat het streven om voorheen genegeerde of onderbelichte historische onderwerpen die binnen de eigen gemeenschap van belang worden geacht, op passend geachte wijze een duidelijk zichtbare plaats te geven. Het kan zowel gaan om het zo naadloos mogelijk aanpassen aan de bestaande historische cultuur als om het presenteren van een relatief nieuw en voorheen onderbelicht 'tegen'-verhaal; het kan gaan om nieuwe of reeds bekende historische thema's, om aanvullende interpretaties of om geheel nieuwe interpretaties.

De komst van uiteenlopende groepen nieuwkomers in de naoorlogse periode, waar- onder repatrianten en (post)koloniale migranten, westerse en niet-westerse gastarbeiders, vluchtelingen en asielzoekers, samen met of gevolgd door gezinsleden, laat op historisch terrein inmiddels zijn sporen na. Hun verleden weerspiegelt, in wisselende verhoudingen, zowel de band met het land van herkomst als die met de Nederlandse samenleving. De historische cultuur waarin de band met dit dubbele verleden tot uiting komt omvat uiteraard meer dan alleen herdenkingen en monumenten. Het gaat ook om verhalen, foto's, objecten en locaties. Voorts om exposities, musea en documentatiecentra, televisieprogramma's, schoolboeken en wetenschappelijke publicaties. Voor een deel betreft het historische ervaringen die tot dusverre voornamelijk door de betrokken nieuwkomers binnen de privé-sfeer werden vormgegeven en gekoesterd. Maar het gaat tevens, en in toenemende mate, om een herinnering die tot op zekere hoogte als publiek wordt aangemerkt.

Om een indruk te krijgen van de omvang van de thematiek zijn enkele cijfers illustratief. Begin 2003 telde Nederland 16,2 miljoen inwoners onder wie ruim 3 miljoen zogeheten allochtonen. Iets meer dan de helft daarvan is van niet-westerse afkomst. Het merendeel beschikt over een Nederlands paspoort, terwijl zo'n 700.000 personen een andere nationaliteit hebben. Ongeveer de helft van de allochtonen is elders geboren en behoort daarmee tot de eerste generatie. Het allochtone aandeel in de bevolking is sinds 1970 bijna verdubbeld; vooral de groep met een niet-westerse achtergrond is aanzienlijk toegenomen. Laatstgenoemde groep bestaat momenteel - in volgorde van grootte - voor tweederde uit Turken, Surinamers, Marokkanen en Antillianen. Velen van hen wonen in de vier grote steden waar het aandeel allochtonen 43 procent bedraagt. Prognoses voor 2050 gaan uit van een veranderende omvang en samenstelling van de nieuwkomers: ruim 17,5 miljoen inwoners waarvan circa 5,5 miljoen allochtonen (ruim 30%), waaronder bijna een miljoen Aziaten.³

De grootschalige doch geenszins unieke immigratiegolven in de naoorlogse periode hebben het relatief homogene Nederland - waarin niettemin sprake was van een variatie aan maatschappelijke rangen en standen, rollenpatronen, levensbeschouwelijke zuilen en politieke overtuigingen - onmiskenbaar veranderd. Van tijd tot tijd leidde dit tot vormen van onzekerheid ten aanzien van onder meer werkgelegenheid, huisvesting en sociale zekerheid en ten aanzien van identiteit en cultuur. Het bewustzijn dat de door gevestigden en nieuwkomers gevormde samenleving van grote invloed is op

3 CBS, *Allochtonen in Nederland 2003* (Voorburg 2003); *Bevolkingstrends. Statistisch kwartaalblad over de demografie van Nederland* 52 (2004) nr.2; <http://www.cbs.nl/nl/cijfers/statline/>. Alle genoemde websites zijn, tenzij anders vermeld, geraadpleegd op 21 september 2004.

de gezamenlijke toekomst is evenwel pas laat op gang gekomen. Dat dit ook gevolgen heeft voor de omgang met geschiedenis wordt nog weinig beseft.

Aan de hand van enkele voorbeelden stelt deze bijdrage de verschijningsvormen en betekenis van de *multiculturele historische cultuur* centraal, een begrip dat voortkomt uit de feitelijke constatering dat de huidige samenleving uiteenlopende culturen omvat waarvan de invloed niet uitsluitend beperkt blijft tot het privé-domein. Het bestaan van een dominante, hoewel niet uniforme cultuur, die ook op historisch terrein nog altijd de toon aangeeft, wordt daarmee niet ontkend. Wel wordt rekenschap gegeven van de blijvende aanwezigheid van omvangrijke en gevarieerde groepen nieuwkomers en de invloed daarvan op de gevestigde cultuur.

De multiculturele historische cultuur die het gevolg is van de migratie is al geruime tijd in ontwikkeling en heeft een dynamisch karakter, temeer daar de samenstelling en omvang van de groep nieuwkomers in Nederland aan verandering onderhevig blijft. Maar veel meer dan een kwestie van getal en gewicht, is het een zaak van identiteit en interpretatie. Het bekende fenomeen dat geschiedenis uiteenlopende functies en betekenissen heeft voor verschillende groepen en individuen treedt ook hier op. Het multiculturele verleden kent eveneens uiteenlopende sociale en politieke dimensies. Bepaalde historische topoi worden door groepen aangegrepen om hun identiteit of zelfbeeld te definiëren en om hun hedendaagse positie ten opzichte van anderen aan te geven. Vrijblijvend en recreatief gebruik van geschiedenis is in deze context minder gebruikelijk. Dat alles geldt behalve voor allochtonen ook voor autochtonen.

Tegen die achtergrond hoeft het geen verbazing te wekken dat er zo nu en dan conflicten ontstaan als gevolg van botsende zienswijzen en belangen. Het is echter onverstandig om dergelijke strijdpunten tussen groepen uit koudwatervrees onder het tapijt te vegen. Als uitgangspunt wordt hier gepleit voor de stelregel dat geen enkel verleden exclusief toebehoort aan een bepaalde groep van erfgenamen. Daarmee zou immers het verleden onaantastbaar worden verklaard en de representatie en bestudering daarvan gemonopoliseerd worden. Een dergelijke heiligverklaring zet niet alleen de wetenschap buiten spel maar ondermijnt bovendien de basis voor oprechte wederzijdse historische interesse en begrip van alle groepen in de samenleving.

Zowel gevestigde Nederlanders als nieuwkomers hebben een zekere behoefte om kennis te nemen van het verleden, deze kennis te presenteren en daarop te reflecteren. Daartoe hebben zij onder meer de beschikking over herdenkingen, monumenten, musea, archieven en onderzoeksinstellingen. De toegankelijkheid en beschikbaarheid daarvan verschillen evenwel per groep. Autochtonen zijn in veel gevallen relatief het best voorzien. Wat de nieuwkomers betreft, blijkt dat juist de postkoloniale migranten hun historische belangstelling sterker hebben weten te institutionaliseren dan de niet-koloniale migranten. Steun van de overheid heeft daarbij een belangrijke rol gespeeld. Van spontane en op zich zelf staande historische belangstelling van overheidswege was doorgaans overigens geen sprake. Meer dan eens verliep de totstandkoming van dergelijke bakens in de historische cultuur in een sfeer die verbonden kan worden met begrippen als schuld, boete en afkoopsom.

Een dergelijke toonzetting is niet bevorderlijk voor oprechte en evenredige aandacht voor de uiteenlopende groepen. Vanuit het streven naar een meer gelijkwaardige benadering van de verschillende hedendaagse bevolkingsgroepen is koloniale geschiedenis - vaak beschouwd als intrinsiek verbonden met het vaderlands verleden - bovendien niet per definitie belangrijker dan het meer recente verleden dat Nederland verbindt

met gastarbeiders, vluchtelingen en andere nieuwkomers. Het is in deze optiek van belang om te voorkomen dat geschiedenis geen autochtoon getint bastion van uitsluiting wordt. Dat vraagt om een zekere openheid in de omgang met het verleden, in de zin dat wederzijdse belangstelling voor elkaars verleden als gewoon wordt beschouwd. Dit betekent dat in het dominante vertoog van de historische canon rekenschap gegeven wordt van de wijzigende actualiteit. Daartoe dient ook de geschiedenis van nieuwkomers de hokjesgeest van cultureel of etnisch particularisme of wetenschappelijk specialisme te onstijgen.

Van een open historische cultuur in een democratische samenleving waar alle burgers gelijke rechten hebben mag verwacht worden dat deze bijdraagt aan het zoveel mogelijk voorkomen of tegengaan van een gevoel van uitsluiting. Dit veronderstelt niet het volledig verdwijnen van verschillende interpretaties en van zeer uiteenlopende gerichte vormen van historische interesse, maar vraagt wel een uitwisseling van kennis en zienswijzen met betrekking tot het verleden zonder vermindering of verhulling van gevoelig geachte historische episoden. Indien deze varianten van historische beleving voor het overgrote merendeel blijven steken in gescheiden circuits binnen de historische cultuur, kan er geen sprake zijn van een multiculturele historische cultuur. Niet het negeren van elkaars geschiedenis, maar het confronteren van zienswijzen en betekenissen en het aanvaarden van uiteenlopende accenten en bereidheid tot begrip zijn voorwaarden voor de verdere ontwikkeling van een volwaardige multiculturele historische cultuur.

GESCHIEDENIS IN HET INTEGRATIEDEBAT

In de wijze waarop tegenwoordig, veelal van autochtoon Nederlandse zijde, een verband wordt gelegd tussen nieuwkomers en geschiedenis, overheerst echter een andere invalshoek. Daarin valt bovenal een streven waar te nemen om nieuwkomers te onderwijzen en bekend te maken met de Nederlandse geschiedenis waarmee de autochtone generaties vertrouwd (geacht worden te) zijn. Begin 2004 leidde dit er bijvoorbeeld toe dat de parlementaire onderzoekscommissie Blok, die drie decennia integratiebeleid tot verbazing van menigeen positief evalueerde, in haar aanbevelingen opeens de waarde van geschiedenisonderwijs aanpreept. Daarbij ging het om Nederlands geschiedenisonderwijs voor allochtonen, een onderwerp dat opvallend genoeg elders in het rapport nergens ter sprake was gekomen.⁴ In deze zienswijze wordt 'geschiedenis' vooral gezien als vehikel voor de Nederlands identiteit waarvan meer kennis naar verwachting bijdraagt aan integratie en aanpassing van nieuwkomers. Dergelijke pleidooien lijken vooral uitdrukking te geven aan een zekere behoefte om terug te keren naar verbindende elementen. De geschiedenis van Nederland belichaamt daarin het overkoepelende verhaal van wat de inwoners van dit land met elkaar gemeen hebben. Deze historisch ingevulde presentatie van de collectieve identiteit moet als vanzelfsprekend leiden tot begrip en aanvaarding van de relatief homogene autochtone cultuur.

Een belangrijke rol daarbij is weggelegd voor wat door een breed publiek beschouwd wordt als de vertrouwde historische canon. Deze bestaat uit het als dominant gepresenteerde geheel van geselecteerde historische feiten en interpretaties dat door velen in

4 Tijdelijke commissie onderzoek integratiebeleid, *Bruggen bouwen. Deel 1 Eindrapport* ('s-Gravenhage 2004) 537.

de Nederlandse samenleving erkend wordt als wezenlijke kennis omtrent het gemeenschappelijke verleden.⁵ Het is een min of meer afgerond en zelfs finalistisch verhaal – het overzicht van de Bataven tot koningin Beatrix, met tussenstations als de Opstand en de Tweede Wereldoorlog – dat geacht wordt de continuïteit te belichamen tussen degenen die worden benoemd en beschreven in deze historische representatie en degenen die de canon recipiëren. Doordat dit traditionele verhaal doorgaans als gedeeld referentiekader geldt, vervult het een belangrijke functie in de cultuuroverdracht. Hierbij wordt weliswaar naast een nationaal ook een breder westers kader gehanteerd, maar het behelst bovenal het verleden van de autochtone bevolking zonder noemenswaardige heroverweging als gevolg van de aanwezigheid van nieuwkomers.

Deze traditionele geschiedenis wordt benadrukt in het recente pleidooi van Jan Marijnissen, voorman van de Socialistische Partij, om te komen tot een nieuw museum voor de vaderlandse geschiedenis. Elders in het politieke spectrum kan gewezen worden op uitlatingen van de toenmalige CDA-fractievoorzitter Jan Peter Balkenende die in januari 2002 van nieuwkomers aanpassing vroeg aan wezenlijke onderdelen van de Nederlandse cultuur, aan de bindende waarden en normen die met name binnen het onderwijs meer aandacht moesten krijgen. 'Vrijheid van onderwijs is wat dat betreft een vrijheid in verantwoordelijkheid: het volledig vullen van de vrije ruimte met Marokkaanse geschiedenis en cultuur past daar niet in.'⁶ Of, zoals CDA-voorzitter Marja van Bijsterveldt het eerder dit jaar uitdrukte: 'op de hoogte zijn van de cultuur en de geschiedenis van ons land, is [voor allochtonen] essentieel'.⁷

Onzekerheid over de eigen collectieve identiteit, die het gevolg lijkt te zijn van een curieuze mix van factoren als de Europese eenwording, globalisering, individualisering, angst voor de islam en koloniaal schuldbesef, ligt mede ten grondslag aan dergelijke uitspraken. Wat daaruit voortvloeit is niet een streven naar het opnemen van allochtone interpretaties, maar juist een nadrukkelijker presenteren van de autochtone versie van geschiedenis. Die versie is weliswaar enigszins verruimd doordat de blik niet meer beperkt wordt tot vooral de rijken en machtigen, terwijl de toon minder triomfantelijk is geworden, maar ze doet niettemin verkramp aan. Zowel in de canon als in de bredere historische cultuur worden de historische ervaringen van nieuwkomers in belangrijke mate naar de periferie geschoven. En voorzover er ruimte wordt gelaten aan allochtone initiatieven in de historische cultuur, worden die vanuit de dominante cultuur geregeld gezien als een eigen(aardig) extraatje van groepen nieuwkomers. De multiculturele historische cultuur is in die opvatting vooral een zaak van de nieuwkomers zelf, waarbij autochtonen zich nauwelijks betrokken tonen.

Autochtonen hebben zich wel volop gemengd in het intensieve debat dat in recente jaren is gevoerd over de multiculturele samenleving. Ferme uitspraken, meer dan eens

5 Ter vergelijking kan ook gewezen worden op de politieke canon: S. Stuurman, 'The canon of the history of political thought: its critique and a proposed alternative', *History and Theory* 39 (2000) 147-166. Zie ook Maria Grever en Kees Ribbens, 'De historische canon onder de loep', *Kleio* 45 (2004) nr.7, 2-7.

6 Jan Peter Balkenende, 'Samenleving mag geen optelsom van culturen zijn', *NRC Handelsblad* 25 januari 2002.

7 Marja van Bijsterveldt, 'Speech bij ontvangst rapport Nederland Integratieland'. Opmerkelijk genoeg werd hier verwezen naar een uitspraak van Labour-premier Tony Blair: 'To join this community is to share in that history, culture and identity': <http://www.cda.nl/domains/cda/content/downloads/speeches/2004/SpeechMarjavanBijsterveldt08032004.doc>.

gekoppeld aan de wens tot een streng immigratiebeleid, werden daarbij geenszins geschuwd. Een belangrijke aanjager van de publieke discussie, die nu ook gevoerd werd door personen die zich niet beroepsmatig met migranten bezighielden, was het essay dat Paul Scheffer in 2000 publiceerde over het zogeheten multiculturele drama. Hij betoogde dat de met name in de grote steden plaatsvindende botsing van culturen onvoldoende onder ogen werd gezien. Scheffer beschouwde migratie als een onomkeerbare realiteit maar sprak zijn vrees uit over de achterstandssituatie van hele generaties allochtonen in Nederland waarvan hij de integratie als mislukt beschouwde. De publicist stelde vast dat wat voor tolerantie moest doorgaan was uitgemond in afstandelijke onverschilligheid van de meerderheidscultuur, in een langs elkaar heen leven van autochtonen en allochtonen. De hieraan gekoppelde integratie met behoud van eigen identiteit – die bijvoorbeeld was nagestreefd in het voor allochtone leerlingen bestemde Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur – was volgens hem een ‘vrome leugen’, culturele diversiteit was nu eenmaal aan grenzen gebonden.⁸

De waargenomen onverschilligheid had niet alleen betrekking op het gedrag van anderen, maar heerste ook ten aanzien van de eigen waarden en normen. Dat laatste zat Scheffer behoorlijk dwars, want een samenleving die zichzelf verloochende had nieuwkomers niets te bieden. Zijn remedie bestond eruit om de Nederlandse taal, cultuur én geschiedenis weer serieus te nemen en duidelijk te maken waar de Nederlandse samenleving voor stond: een open samenleving waarvan de tolerantie grenzen kende. Scheffer maakte in zijn stuk verschillende, zij het losstaande verwijzingen naar geschiedenis. Zo verwierp hij de mogelijkheid naar beproefd historisch model van allochtone emancipatie in een eigen zuil. Van geheel andere aard was de opmerking dat hij onder autochtonen een teleurstellend gebrek aan koestering van het eigen verleden waarnam. Paradoxaal genoeg wilde hij aan allochtonen traditionele historische kennis aanbieden om hen zo de mogelijkheid te bieden deel te nemen aan de collectieve herinnering van *Nederland* [cursivering KR]. De indruk ontstaat echter dat zijn aanprijzing van de collectieve herinnering, door veel autochtonen blijkbaar minder hoog gewaardeerd dan door de publicist zelf, al evenzeer achterhaald was als het verzuilingsmodel. De vraag hoe het eigen verleden van nieuwkomers en de Nederlandse herinnering zich tot elkaar verhouden, kwam onvoldoende aan bod al gaf hij – aan de hand van het voorbeeld slavernijverleden – wel aan dat die kennismaking met het verleden niet kritiekloos hoefde te zijn.⁹ In hoeverre nieuwkomers ruimte krijgen om hun geschiedenis onder te brengen in de bestaande collectieve herinnering, en hoe relevant een dergelijke bijdrage ook voor autochtonen zou kunnen zijn, wordt evenmin duidelijk.

8 SCP-directeur P. Schnabel vertolkte soortgelijke opvattingen als Scheffer en achtte multiculturaliteit realistisch noch wenselijk. Hij benadrukte de dominantie van de Nederlandse meerderheidscultuur waar allochtonen geen andere keuze zouden hebben dan hun eigen cultuur een verbinding aan te laten gaan met de dominante cultuur, met slechts in de privésfeer ruimte om het leven naar eigen overtuiging of traditie in te richten. Paul Schnabel, ‘De multiculturele samenleving is een illusie’, *de Volkskrant* 17 februari 2000. Die dominantie bleek recentelijk uit de afschaffing van het op basisscholen afgestemde Onderwijs in Allochtone Levende Talen, de opvolger van het Onderwijs in Eigen Taal en Cultuur (OETC) waarvan het cultuurdeel was ondergebracht in het slecht uit de verf komende Intercultureel Onderwijs (ICO). De historische aspecten van OETC en ICO blijven in dit artikel buiten beschouwing. Vgl. Tijdelijke commissie onderzoek integratiebeleid, *Bruggen bouwen*, 317–327.

9 Paul Scheffer, ‘Het multiculturele drama’, *NRC Handelsblad* 29 januari 2000.

De reacties bleven niet uit. Opiniemakers, politici en deskundigen, voornamelijk van autochtone zijde, reageerden met zowel bijval als kritiek. Sommigen meenden dat de schaduwzijden van de multiculturele samenleving eindelijk bespreekbaar waren geworden en omarmden Scheffer uit vrees voor de botsing tussen culturen die de sociale cohesie dreigde te ondermijnen. Anderen merkten nuchter op dat Scheffers generaliserende beeldvorming van de samenleving voorbijging aan de feitelijke diversiteit van zowel allochtonen in uiteenlopende omstandigheden als van de geïndividualiseerde Nederlanders met hun aan verandering onderhevige cultuur en levensstijlen. Voorzover aandacht werd besteed aan Scheffers nadrukkelijke pleidooi voor de overdracht van Nederlandse taal en geschiedenis, ontwaarden critici, waaronder degenen die zich verbonden voelden met het streven naar integratie met behoud van eigen identiteit, veelal een traditioneel en overdreven geloof in de autochtone cultuur.

Uit de nadruk die Scheffer, ook in latere publicaties¹⁰, legt op de verwerving van met name historische kennis, die bovenal betrekking dient te hebben op de geschiedenis van de autochtone ingezetenen, spreekt de verwachting dat daarmee bijna vanzelfsprekend de Nederlandse cultuur innig zal worden omarmd en tevens, om met de filosoof Baukje Prins te spreken, de 'culturele eigenaardigheden' uit het land van herkomst zouden kunnen worden 'afgeleerd'.¹¹ Die constatering roept de vraag op of daarmee niet teveel wordt verwacht van geschiedenis als maatschappelijk wondermiddel. Bovendien is het de vraag of het nationale kader waarin die historische kennis zou moeten worden overgedragen wel optimaal aansluit bij de hedendaagse wereld waarin die kennis een rol dient te spelen. Niet alleen bestaat het gevaar dat de diversiteit en nuance sneuvelen door het streven een zo doelmatig geacht historisch verhaal van de Nederlandse identiteit te presenteren, maar ook dat daarmee voorbij wordt gegaan aan hedendaagse ontwikkelingen waarbij individualisering én globalisering versterkt worden. Bovendien blijft het de vraag in hoeverre nieuwkomers ruimte zien om zich met hun eigen achtergrond, ervaring en beleving te identificeren met die Nederlandse canon.

MIGRATIEGESCHIEDENIS

De discussie over migratie en identiteit kent pendanten elders in Europa waar eveneens wordt geworsteld met de status van immigratiesamenleving. De druk op nieuwkomers om zich zoveel mogelijk aan te passen neemt ook daar toe, al zijn er uitzonderingen. Opmerkelijk in dat verband was de toespraak die bondsprezident Johannes Rau in september 2002 hield bij de opening van de Deutsche Historikertag in Halle. Rau confronteerde de historici met de vraag welke rol de geschiedwetenschap inneemt bij het construeren van een nieuw 'wij' in de hedendaagse immigratiemaatschappij.

10 Onder meer: Paul Scheffer, 'Het multiculturele drama: een repliek', *NRC Handelsblad* 25 maart 2000. In zijn recente oratie als hoogleraar grootstedelijke problematiek aan de Universiteit van Amsterdam, 'Terug naar de tuinstad; integratie kun je bouwen', *NRC Handelsblad* 26 juni 2004, vraagt hij meer aandacht voor de overdracht, met name in het onderwijs, van een gemeenschappelijke canon van historische en literaire verhalen - die weliswaar dient uit te nodigen tot 'kritische zelfreflectie' - als culturele pijler voor integratie en burgerschap.

11 Vgl. Baukje Prins, 'Dol op drama. Een reconstructie van het publieke debat naar aanleiding van Paul Scheffers "Het multiculturele drama"', Amsterdam 25 april 2002: http://www.balie.nl/prog_content.php?id=1170.

Op een aanmerkelijk opener toon dan verschillende Nederlandse politici wierp de bondsprezident de vraag op wat geschiedenis betekent als bron van identificatie en identiteit in een samenleving van mensen met uiteenlopende herkomst en cultuur. 'Muss es viele Geschichten geben oder müssen sich die vielen die eine Geschichte zu eigen machen?' In aanvulling daarop vroeg hij zich af wie eigenlijk Duitser is, 'der die deutsche Geschichte als seine begreift?' zonder daar direct een stellig antwoord aan te verbinden.¹²

Met een dergelijke vraagstelling liep Rau vooruit op de stand van zaken in het historisch bedrijf. Kenners wezen met die constatering niet zozeer op het feit dat migratiegeschiedenis een weinig prominent onderdeel was van de historische wetenschappen. Het probleem was veeleer dat historici zich tot op heden nauwelijks hadden bezonnen op de consequenties van de aanwezigheid van nieuwkomers op de historische cultuur in het algemeen en de rol van de geschiedwetenschap in het bijzonder.

Iets dergelijks valt ook in Nederland te signaleren: reflectie over de betekenis van de vrij recente immigratie voor de omgang met geschiedenis is schaars hoewel historische kennis over migratie zeker voorhanden is. Aandacht voor immigratie en allochtonen is ook in historische kring niet iets van de laatste paar jaar. Over migratie en tal van daarmee samenhangende kwesties bestaat reeds geruime tijd een flinke hoeveelheid literatuur van sociologen, antropologen, regiodeskundigen en historici; ook het *Tijdschrift voor Geschiedenis* wijdde in 1987 al een themanummer aan het onderwerp.¹³

Inmiddels is migratiegeschiedenis in Nederland een geïnstitutionaliseerd specialisme, bovenal geworteld in de subdiscipline van de sociaal-economische geschiedbeoefening. Bekend zijn met name het Instituut voor Migratie- en Etnische Studies van de Universiteit van Amsterdam, de Leidse specialisatie Migratiegeschiedenis, evenals het onderzoek op dit terrein van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis. Hun krachten zijn, samen met die van enkele andere betrokkenen, sinds 1995 gebundeld in een interdisciplinair Centrum voor de Geschiedenis van Migranten (CGM) dat ook een maatschappelijke doelstelling heeft. Door langetermijnonderzoek naar de geschiedenis van alle groepen nieuwkomers in Nederland wil men namelijk een impuls bieden 'om de discussie over nieuwkomers uit de sfeer van de problemen te halen' door tevens te wijzen op hun positieve bijdrage aan de Nederlandse samenleving.¹⁴

De op dit terrein werkzame historici treden, behalve door middel van toegankelijke vakpublicaties, ook naar buiten in publieke discussies over de immigratiemaatschappij. Daarnaast is het CGM betrokken bij het verzamelen en ontsluiten van bronnenmateriaal en ander cultureel erfgoed van en over nieuwkomers. Dit is nauw verbonden met de veronderstelling dat historische reflectie de emancipatie van nieuwkomers kan ondersteunen, aangezien nakomelingen van nieuwkomers 'in toenemende mate geïnteresseerd [zijn] in hun achtergronden'.¹⁵ Deze maatschappelijke activiteiten geven aan

12 Jan Motte en Rainer Ohliger, 'Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft', in: idem ed., *Geschichte und Gedächtnis in der Einwanderungsgesellschaft*, 7-16, aldaar 9-10.

13 J. Bank ed., Immigratie, themanummer *Tijdschrift voor Geschiedenis* 100 (1987) nr.3.

14 Het bekendste werk dat is voortgekomen uit dit specialisme is Jan Lucassen en Rinus Penninx, *Nieuwkomers, nakomelingen, Nederlanders: immigranten in Nederland, 1550-1993* (Amsterdam 1994 (oorspr. 1985)).

15 Stichting Centrum voor de Geschiedenis van Migranten, Jaarverslag 2003, op: <http://www.iisg.nl/cgm/>. Voorts is het CGM betrokken bij een reeks van vijf monografieën over de wijze waarop de Nederlandse samenleving in de twintigste eeuw is beïnvloed door migranten. De eerste delen, waaronder *Kunsten in beweging 1900-1980* en *1980-2000*, zijn reeds verschenen.

dat de reikwijdte van dit specialisme toeneemt, hoewel de impact op andere onderdelen van de geschiedbeoefening, zoals bijvoorbeeld de *mainstream* politieke geschiedenis, voornamelijk relatief bescheiden is.

Dat nieuwkomers niet alleen als historisch onderwerp worden gezien, maar ook als deelnemers aan de historische cultuur blijkt bij diverse musea en archieven die zich al enige tijd inspannen voor hun relatie met nieuwkomers, die zij tevens als bezoekers trachten te verwelkomen. In de museumwereld bestond begin jaren negentig al enige aandacht voor het (potentiële) allochtone publiek.¹⁶ Enkele jaren later nam die belangstelling aanzienlijk toe, mede onder invloed van het cultuurbeleid van staatssecretaris Rick van der Ploeg. In de nota 'Ruim baan voor culturele diversiteit' uit 1999 benadrukte hij dat de bestaande multiculturele diversiteit slechts in geringe mate werd weerspiegeld in zowel het aanbod als het publiek van de gesubsidieerde cultuur. Daartoe werd, mede op verzoek van het Landelijk Overleg Minderheden dat zich inspande voor het behoud van migrantenerfgoed, ook de erfgoedsector gerekend, al liep er inmiddels een stimuleringsprogramma voor musea om het verzamel- en presentatiebeleid met behulp van migranten uit te breiden tot de culturen van nieuwkomers.¹⁷ In aansluiting op het nieuwe cultuurbeleid hebben zowel de Nederlandse Museumvereniging (NMV) als de koepelorganisatie van het archiefwezen DIVA initiatieven ontplooid ter stimulering van het 'intercultureel werken in musea, archieven, monumenten en archeologische instellingen' om daarmee 'recht te doen aan de diversiteit in de samenleving'. Door gerichte aandacht voor de geschiedenis en cultuur van diverse minderheden kunnen allochtonen worden aangesproken en wordt autochtonen een indruk gegeven van de multiculturele geschiedenis.¹⁸

De overgang van de kabinetten-Kok naar de kabinetten-Balkenende leidde, na alle integratiedebatten met hun steeds scherpere toon, opmerkelijk genoeg niet tot een drastische breuk met het paarse cultuurbeleid. Zo gaf de nieuwe staatssecretaris Medy van der Laan in oktober 2003 aan dat de geschiedenis van immigranten een genuanceerde plaats moest krijgen in 'ons collectief geheugen'. Het was volgens haar essentieel dat latere generaties van nieuwkomers in Nederland kennis hadden van hun land van herkomst en van de achtergronden van de migratie. Bovendien moesten 'ook alle andere Nederlanders' die verhalen ervaren. 'Het leidt tot meer begrip voor elkaars achtergrond. En daarmee tot respect voor elkaars cultuur.'¹⁹ Dat die opstelling op gespannen voet lijkt te staan met het meer naar assimilatie neigende kabinetsbeleid wordt onvoldoende onderkend.

De wisseling van de wacht had voornamelijk weinig gevolgen voor bijvoorbeeld het door de NMV gecoördineerde project Cultureel Erfgoed Minderheden (2001-2004) waarin onder meer archief- en museumdeskundigen en historici het materieel en immaterieel cultureel erfgoed van minderheden, in overleg met deze groepen, inventariseren en toegankelijk maken. Sinds 2001 verleent bovendien een toenemend aantal archieven, zoals in Dordrecht en Rotterdam, prioriteit aan het acquireren van

16 Het aantal allochtonen dat eind jaren 1990 jaarlijks een museum bezocht was aanzienlijk minder dan het aantal bezoekende autochtonen, respectievelijk 12% en 33%. Andries van den Broek, Koen Breedveld, Jos de Haan, Frank Huysmans, 'Cultuur, media en sport', in: SCP, *De sociale staat van Nederland 2003* (Den Haag 2003) 129-149, aldaar 129, 134.

17 Zie voor de nota: <http://www.minocw.nl/cultuurbeleid/nota3/index.html>.

18 <http://www.museumvereniging.nl/nmv/ip/ip.html>.

19 Speech staatssecretaris Van der Laan bij opening tentoonstelling Molukse kampbarak, Arnhem 3 oktober 2003: <http://www.minocw.nl/toespraken/2003/062.html>.

materiaal van allochtone archiefvormers uit vooral de voormalige koloniën, Turkije en Marokko. Desondanks heeft een grote meerderheid van de archieven, die geacht worden een weerslag te vormen van de samenleving, nog altijd geen actief beleid op het vlak van cultureel erfgoed van nieuwkomers.²⁰ Het is dan ook te vroeg om van een groot succes te kunnen spreken.

BESTANDDELEN VAN DE MULTICULTURELE HISTORISCHE CULTUUR

De reeds aangestipte voorbeelden maken duidelijk dat de multiculturele historische cultuur waaraan zowel allochtonen als autochtonen deelnemen, een veelomvattend verschijnsel is dat zich bovendien in niet onbelangrijke mate buiten de waarneming en het bereik van veel historici ontwikkelt. Deze veelzijdigheid, die nog eens versterkt wordt door het dynamische karakter van de eigentijdse omgang met het verleden, maakt het niet mogelijk om hier een volledig overzicht te geven van alle bestanddelen van deze groeiende cultuur. Toch kan ruwweg onderscheid worden gemaakt tussen drie varianten:

- a) de herinneringen van autochtonen die betrekking hebben op de ‘vaderlandse geschiedenis’ van de dominante cultuur
- b) de herinneringen van nieuwkomers voorzover betrekking hebbend op de geschiedenis van het land en/of de cultuur van herkomst
- c) gedeelde herinneringen. Deze laatste omvangrijke en complexe categorie heeft zowel betrekking op historische feiten en ontwikkelingen waar autochtonen en nieuwkomers destijds beiden, in hun eigen positie, bij betrokken zijn geweest, als op een later gezamenlijk terugblikken op historische fenomenen die een rol hebben gespeeld in het verleden van één of meer van de betrokken groepen. Dit bonte geheel omvat dus de geschiedenis van het land en de cultuur van herkomst voorzover daarbij sprake is van Nederlandse betrokkenheid (dus met inbegrip van de koloniale geschiedenis van Nederland). Het omvat tevens de geschiedenis van de migratie naar Nederland inclusief de daaropvolgende socialisatie en de verhouding tot de hen vertrouwde culturen. De herinneringen van tweede en latere generaties immigranten vallen hier eveneens onder zolang hun verhouding tot het land van herkomst nog een rol van belang speelt, iets wat bijvoorbeeld bij oudere migrantengroepen als de Franse hugenoten uit de zeventiende eeuw en de Duitse immigranten uit de negentiende eeuw niet of nauwelijks meer het geval is.

Het dynamisch karakter van de hier schematisch weergegeven historische cultuur schuilt niet alleen in het feit dat zowel de mogelijke historische onderwerpen als de beschikbare uitingsvormen nagenoeg onbegrensd zijn. Ook de al dan niet groepsgebonden interpretaties en voorkeuren zijn, mede onder invloed van de veranderende identiteit van nieuwkomers, aan verandering onderhevig. Voor tweede en derde generaties nieuwkomers kan de band met het land van herkomst immers een andere betekenis hebben dan voor hun (groot)ouders die zelf de daadwerkelijke overgang van de ene naar de andere culturele gemeenschap hebben meegemaakt. De vraag in hoeverre iemand van de tweede of derde generatie zich nog als nieuwkomer of als in etnisch opzicht bijzonder beschouwt en wordt beschouwd, is bovendien een vraag

20 <http://www.divakoepel.nl/vragenlijstwendy.html>.

naar de historische invulling van de identiteit. Of min of meer reguliere migratie-ervaringen uit het verleden, waarin groepen immigranten in een tijdsbestek van een drietal generaties nagenoeg onzichtbaar werden in de ontvangende samenleving, ook tegenwoordig nog als voorbeeld kunnen gelden, kan betwijfeld worden. De beschikbare en betaalbare communicatie- en transportmogelijkheden maken het immers eenvoudiger dan voorheen om contact te onderhouden met het land van herkomst. De opkomst van de transnationale migrant die hier het resultaat van is, heeft gevolgen voor de historische cultuur die nog moeilijk te overzien zijn.

Er kunnen uiteenlopende voorbeelden worden gegeven voor de drie genoemde categorieën, waarvan de begrenzingslijnen niet waterdicht zijn, temeer daar begrippen als allochtoon en autochtoon niet statisch zijn. De eerste categorie, die in de bestudering van de Nederlandse historische cultuur de meeste aandacht krijgt, blijft buiten beschouwing; de vertrouwdheid met de vele bekende voorbeelden ervan maakt behandeling hier overbodig.²¹ De tweede categorie verdient meer aandacht, ook al is het bewust beperkt houden van het eigen verleden tot (voornamelijk) de eigen kring in zekere zin vergelijkbaar met veel praktijkvoorbeelden uit de eerste categorie. Het aantal buiten de eigen kring bekende casussen uit deze categorie is mede daardoor relatief gering.²² In dit artikel is er voor gekozen de aandacht toe te spitsen op de laatste categorie.

GEDEELDE HERINNERINGEN

Tot de veelomvattende derde categorie van gedeelde herinneringen behoren met name de fenomenen uit de multiculturele historische cultuur die betrekking hebben op de koloniale en postkoloniale geschiedenis. Opvallend is dat er op dat specifieke terrein meer dan elders sprake is van een zekere institutionalisering van afzonderlijke allochtone initiatieven op het terrein van de historische cultuur, naast reeds gevestigde instellingen zoals de Indische afdeling van het NIOD en het Koninklijk Instituut voor de Tropen en meer algemene erfgoedinstanties die tevens activiteiten ontplooiën op het terrein van de multiculturele historische cultuur. Afzonderlijke allochtone archiefinstellingen zijn in Nederland relatief zeldzaam. Behalve het Indisch Wetenschappelijk Instituut in Den Haag, een documentatiecentrum over het voormalig Nederlands-Indië, zijn er – met uitzondering van het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis (NiNsee) – weinig voorbeelden voorhanden.²³

Wel zijn er instellingen als het Moluks Historisch Museum in Utrecht en het Indisch Huis in Den Haag, die zich, met behulp van professionele historici, bekommeren om materieel en immaterieel erfgoed. Het Moluks Historisch Museum dat in november 1990 zijn deuren opende is naar eigen zeggen ‘een geschenk van de Nederlandse regering aan de Molukse gemeenschap in Nederland uit waardering voor de inzet van met name de eerste generatie die in 1951 naar Nederland werd overgebracht’, anderen

21 Zie bijv. Kees Ribbens, *Een eigentijds verleden. Alledaagse historische cultuur in Nederland, 1945-2000* (Hilversum 2002) met name 53-128.

22 Een voorbeeld is het – onder Turken omstreden – Armeens monument in Assen uit 2001 dat de genocide op de christelijke Armeniërs in het Ottomaanse rijk tussen 1915 en 1918 herdenkt.

23 Het Indisch Wetenschappelijk Instituut heeft, samen met de culturele vereniging Nines, inmiddels besloten op te gaan in (een nieuwe) stichting Het Indisch Huis.

spreken eenvoudigweg van een 'afkoopson'.²⁴ Het museum kwam voort uit afspraken die het kabinet-Lubbers in april 1986 met de Molukse minderheid maakte toen destijds, na eerdere radicale acties van Molukse jongeren in de jaren 1970, opnieuw een zekere radicalisering dreigde. De afspraken hadden vooral betrekking op huisvesting en werkgelegenheid, maar daarnaast werd in een streven naar genoegdoening onder meer de bekostiging van een Moluks Historisch Museum toegezegd.²⁵ Behalve het geven van een beeld van de geschiedenis van de Molukse gemeenschap in Nederland en van de achtergronden van de komst naar Nederland wordt getracht de Molukse kunst en cultuur in Nederland te stimuleren.

De wat moeizaam maar met steun van minister van Volksgezondheid, Welzijn en Sport Els Borst tot stand gekomen Stichting Het Indisch Huis, is sinds december 2001 een ontmoetingsplaats voor belangstellenden in de Indische en Indonesische geschiedenis en cultuur, met een sterk accent op de herinnering en herdenking van de gebeurtenissen in de jaren 1941-1949. Het levend houden en overdragen van de herinnering, ook om zo gestalte te geven aan de identiteit van Indische Nederlanders, is hier een belangrijk streven.²⁶

In maart 1997 opende het Museum Suriname in Amsterdam haar deuren, een initiatief van de Stichting Steunpunt Suriname Amsterdam en de Landelijke Federatie van Welzijnsorganisaties voor Surinamers, nadat een eerder particulier Surinaams Historisch Museum in Amsterdam begin 1994 na enkele jaren moest sluiten wegens tegenvallende bezoekersaantallen. Het nieuwe museum wilde niet alleen het verleden exposeren maar tevens - de dubbele doelstelling ligt dicht bij die van het Moluks Historisch Museum en het Indisch Huis - het zelfbeeld van de Surinamers versterken. De voorzitter van het stichtingsbestuur W. Heilbron vond dat de historische identiteit van de Surinamers te veel werd verbonden met een slachtofferrol in de geschiedenis. 'Dat imago van slavernij behoeft correctie en een permanent museum kan daarin een rol vervullen. Surinamers hebben ook geschiedenis gemaakt.' Momenteel verkeert het museum in een min of meer slapende toestand die doet twijfelen aan de levensvatbaarheid.²⁷ Wel is er inmiddels een ander historisch initiatief dat zowel op steun van de Surinaamse gemeenschap als van de Nederlandse overheid kan rekenen: het NiNsee. Dit in juli 2003 te Amsterdam geopende expertisecentrum, dat direct in verband staat met het reeds genoemde slavernijmonument, komt verderop ter sprake.

Het initiatief op het terrein van de gedeelde herinneringen ligt niet altijd aan de zijde van de nieuwkomers in de samenleving. Ook in autochtone kring manifesteert deze categorie van de historische cultuur zich - wat soms conflictstof oplevert, zelfs toen er nog geen sprake was van een postkoloniale tijd. De gang van zaken rond het Amsterdamse Van Heutszmonument is daarvoor illustratief. Dit gedenkteken voor de militair en gouverneur-generaal, opgericht in de jaren 1930, was al omstreden voor het er stond. Socialisten en communisten hadden immers weinig op met eerbetoon voor een koloniaal boegbeeld. Na een aanslag op het monument in maart 1967, als

24 'Molukkers zijn nu geworteld in Nederland', *Algemeen Dagblad* 17 maart 1992.

25 <http://www.lsem.nl/Geschiedenis/molukkersinned.htm>, 22 juni 2004.

26 http://www.museum-maluku.nl/01_ned/entree.html; Raad voor Cultuur, *Spiegel van de cultuur, advies Cultuurnota 2005-2008 Dl. 2 Thema's en bovensectoraal* (Den Haag [april] 2004) 30-31.

27 'Stichting wil binnen een jaar nieuw Museum Suriname', *NRC Handelsblad* 18 juli 1995; Willem van der Post, 'Nieuw museum Suriname is meer dan een museum', *Algemeen Dagblad* 29 maart 1997; Raad voor Cultuur, *Spiegel van de cultuur*, 36.

Provo-protest tegen Nederlandse steun aan het omstreden Indonesische bewind van Soeharto, werd bij een herdenking in februari 1968 een rouwkrans gelegd voor de vermoorde Atjehers. Rond 1970 volgde een discussie of het monument niet kon worden opgedragen aan Multatuli, die evenwel een afzonderlijk monument kreeg.

Het gedenkteken raakte door vernieling in verval en de plaquette met het portret en de letters Van Heutsz verdwenen. De stadsdeelraad Amsterdam Oud-Zuid zat eind jaren negentig in zijn maag met het imposante bouwwerk dat door een groeiende groep inwoners als achterhaald werd beschouwd. Het in internationale betrekkingen gespecialiseerde Instituut Clingendael bracht desgevraagd, na gesprekken met onder meer omwonenden, belangengroepen en historici, in juni 2000 een rapport uit. De positie van het monument als bron van permanent conflict werd weinig vruchtbaar geacht, hoewel men wel gecharmeerd was van een dynamische aanvulling van interpretaties van de koloniale tijd. In het rapport werd gepleit voor het aanschouwelijk maken van de discussies rondom het monument, om de meningsvorming over het koloniale verleden te stimuleren.

Het stadsdeelbestuur besloot daarop het ereteken om te dopen in Monument Nederland-Indië 1596-1949 (verwijzend naar de landing van Cornelis de Houtman op Bantam en de soevereiniteitsoverdracht aan Indonesië) als gedenkteken voor het Nederlands kolonialisme in Indonesië. Ondanks discussie over het jaartal 1949, dat kon worden vervangen door het Indonesische onafhankelijkheidsjaar 1945, werden eventuele verwijzingen naar de postkoloniale tijd zorgvuldig vermeden. Inmiddels is het wachten op de voor het najaar van 2004 geplande restauratie.²⁸

De keuze voor 1949 bevestigt het autochtoon Nederlandse perspectief. Daarmee wordt enerzijds de postkoloniale invloed op de hedendaagse samenleving in sterke mate genegeerd, terwijl anderzijds voorbijgegaan wordt aan de rol van Indonesiërs in de koloniale tijd, zoals tevens bleek uit de verwerping van de suggestie om naast Van Heutsz ook een Indonesische naam toe te voegen (met als curieus argument dat het monument een uitsluitend Nederlandse aangelegenheid is). Het hier in naam herdachte kolonialisme wordt zodoende zeer beperkt opgevat.

Bekender dan het voormalige Van Heutszmonument is het zich eveneens in Amsterdam bevindende Nationaal Slavernijmonument. Directe aanleiding voor de oprichting was de petitie die op 3 juli 1998 door de Afro-Europese vrouwenbeweging Sophiedela werd aangeboden aan het kabinet-Kok. Na een positief politiek onthaal volgde in 1999 de oprichting van het Landelijk Platform Slavernijverleden, samengesteld uit een twintigtal Surinaamse, Antilliaanse en Afrikaanse belangenorganisaties. Deze gesprekspartner van de overheid bepleitte zowel de oprichting van een slavernijmonument als van een instituut om de onderbelichte geschiedenis van de transatlantische slavenhandel en de slavernij op plantages in de West onder de aandacht te brengen. Met instemming van de minister voor Grote Steden- en Integratiebeleid Roger van Boxtel en staatssecretaris van Cultuur Rick van der Ploeg werd op 1 juli 2002, precies 139 jaar na de relatief late afschaffing van de slavernij in de koloniën, het monumentale beeld 'Verleden, heden en toekomst' van de Surinaamse kunstenaar Erwin de Vries onthuld door koningin Beatrix in aanwezigheid van de premier.

28 www.antenna.nl/wvi/nl/ic/vp/atjeh/heutsz; Rob Aspeslagh/Instituut Clingendael, Gewenst en niet geliefd. Advies over het monument aan Apollolaan/Olympiaplein, Den Haag 31 mei 2000.

De snelle verwezenlijking is opmerkelijk, maar geenszins onbegrijpelijk in het ontvankelijke politieke klimaat van die dagen waarin ook financiële compensatiegebaren werden gemaakt naar de door de Shoah getroffen joodse gemeenschap. Eerdere initiatieven die aandacht vroegen voor de slavernijgeschiedenis hadden veel minder weerklank gevonden onder de gevestigde Nederlanders. Zo is de demonstratieve optocht die in de zomer van 1963 door Amsterdam trok ter herdenking van de afschaffing van de slavernij een eeuw daarvoor, parallel aan de *Keti Koti* (dag van de verbroken ketens) evenementen waarmee die gebeurtenis in Suriname werd herdacht, nagenoeg vergeten. Pas na de sterke toename van het aantal Surinaamse en Antilliaanse migranten in Nederland was sprake van meer structurele aandacht voor dit verleden.

In Amsterdam organiseerde het 30 juni/1 juli-comité (naar analogie van de 4/5 mei-organisatie) sinds begin jaren negentig herdenkingen op het Surinameplein, terwijl Rotterdam het Comité 1 juli kent met plaatselijke activiteiten. Bij deze herdenkingsplechtigheden werd de herinnering aan de slavernij levend gehouden en weerklonken verzoeken om excuses, erkenning en financiële genoegdoening, terwijl bovendien de lange doorwerking van de vernederende slavernij op hedendaagse generaties werd benadrukt. 'Als er 350 jaar tegen je gezegd wordt dat je dom bent, dat je lui bent, dat je inferieur bent, dan raak je dat niet binnen honderd jaar kwijt.' Daarnaast werd frustratie geuit over de onwetendheid van veel Nederlanders. Vooral het nagenoeg ontbreken van het Nederlandse aandeel in de slavenhandel in de geschiedenisboeken wekte ergernis. Vaak achtten autochtonen zich ook geenszins verantwoordelijk voor dat hun inziens zeer oude verleden.²⁹ Waar de slavernij 'als vanzelfsprekend' was geïnternaliseerd door Surinamers en Antillianen, zo merkte Elsbeth Etty in 1998 op, gold dat niet voor 'de overgrote meerderheid van blanke Nederlanders' voor wie het nog steeds een gat vormt in de herinnering. Ze wees er daarbij op dat tekenaar J.H. Isings, wiens historische schoolplaten de nationale historische canon zo treffend illustreerden, nooit de slavenhandel in beeld had gebracht.³⁰

Om daarin verandering te brengen wordt een toenemend aantal pogingen ondernomen om het slavernijverleden en hetgeen daarmee in verband wordt gebracht zichtbaarder te maken in de historische cultuur. In juni 2003 werd op initiatief van het 30 juni/1 juli-comité - dat zich wantrouwig toonde tegenover de door de politiek al te welwillend toegezegde nationale herdenkingsplek - in Amsterdam een 'monument van besef' in gebruik genomen waarmee de gezamenlijke geschiedenis van Nederland, Suriname en de Antillen, ook die van ná 1863, wordt herdacht.³¹ In juli 2004 ging in Middelburg het jaar van het Zeeuws slavernijverleden van start. Vertegenwoordigers van onder meer het provinciaal archief, het regionaal centrum voor internationale samenwerking COS en de Antilliaanse en Surinaamse gemeenschap, willen met museale, educatieve en artistieke activiteiten het aanzienlijke Zeeuwse aandeel in de slavenhandel gezamenlijk 'herkennen, erkennen en verwerken om de slavernijgeschiedenis die plaats te geven in de maatschappij en in de geschiedenisboeken die recht doet aan

29 Yasha Lange, Herman Staal, 'Slavernij bepaalt relatie met Hollanders', *NRC Handelsblad* 1 juli 1998. Vgl. Beijering, *Gedeeld verleden, gezamenlijke toekomst*, 42-46.

30 Elsbeth Etty, 'Geleend geheugen', *NRC Handelsblad* 4 juli 1998. Zie i.v.m. visualisering en etniciteit: Maria Grever, 'Visualisering en collectieve herinneringen. "Volendams meisje" als icoon van de nationale identiteit', *Tijdschrift voor Geschiedenis* 117 (2004) 207-229.

31 Mark Duursma, 'Bijvoorbeeld een obelisk; De discussie over het Nederlandse slavernijmonument', *NRC Handelsblad* 28 juli 2000.

de gebeurtenissen'. De onthulling van een Zeeuws slavernijmonument op 1 juli 2005 vormt een erkenning voor de pijnlijke herinnering, maar dient vooral de blik te richten op een gezamenlijke toekomst.³²

Bovendien kwam parallel aan het Nationaal Slavernijmonument ook het Nationaal instituut Nederlands slavernijverleden en erfenis tot stand. Dit als dynamisch monument aangeduid expertisecentrum, in juli 2003 geopend, draagt de gedachte uit dat het slavernijverleden 'de geschiedenis is van alle Nederlanders' en wil als zodanig hét nationale symbool vormen 'van het gedeelde slavernijverleden en de gezamenlijke toekomst van alle Nederlanders', een streven dat werd onderstreept door minister Van Boxtel.³³ De NiNsee-activiteiten moeten bijdragen aan 'de vorming van waarden en normen op het gebied van zelfbewustzijn, antiracisme en tolerantie in de hedendaagse multiculturele samenleving' en zijn gericht op structurele en genuanceerde aandacht, niet alleen voor het Nederlandse slavernijverleden maar evenzeer voor de in de ogen van de slavennazaten nog altijd doorwerkende gevolgen daarvan. Dit dient te gebeuren door middel van reguliere onderwijsaandacht, museale presentaties, documentatieverzameling en onderzoek. Hiertoe wordt niet alleen historisch onderzoek naar slavernij gerekend, maar evenzeer 'onderzoek vanuit de vraag in hoeverre het slavernijverleden van invloed is op hedendaagse maatschappelijke problemen' dat moet bijdragen aan 'het bevorderen van harmonieuze etnische relaties in Nederland'.³⁴

Opvallend bij deze initiatieven is hoe, behalve uiteenlopende doelgroepen van autochtonen en nieuwkomers (het gaat hier zowel om de nazaten van de slaven, als om de Nederlandse samenleving als geheel), vooral ook heden en verleden met elkaar vloeien zijn. De gemengd maatschappelijk-historische doelstelling stuitte nauwelijks op enig bezwaar bij de aangesproken Nederlandse overheid, iets wat goed aansloot op wat Gert Oostindie omschreef als 'een mooi calvinistisch verhaal van schuld en boete'. Hij signaleerde in die schuldbewuste context dat Nederland zich een ontvankelijke gesprekspartner toont in postkoloniale kwesties, waartoe ook de historische verlangens van migranten uit de voormalige koloniën gerekend kunnen worden. Het beroep op zekere bijzondere verplichtingen die het gevolg zijn van de Nederlandse expansiegeschiedenis wordt zijns inziens vrij breed gedragen, door postkoloniale migranten en door Nederlanders. Dat maakt dat deze migranten in de Nederlandse samenleving, waarmee zij vertrouwd zijn dan sommige andere migranten, een streepje voor hebben ten opzichte van andere groepen nieuwkomers, ook al was de belangstelling van autochtone Nederlanders voor de koloniale geschiedenis lange tijd relatief gering.³⁵

De gezamenlijke toekomst die bij de genoemde activiteiten geregeld benadrukt wordt, kan de hedendaagse verdeeldheid, ook onder allochtonen, evenwel niet verhullen. Zo is het Landelijk Platform Slavernijverleden veel meer een Surinaamse dan een gemengd Antilliaans-Ghanees-Surinaamse aangelegenheid. Bovendien heeft het Nationaal Slavernijmonument ook een voorbeeldfunctie voor andere nieuwkomers uit de koloniale context. Zo is in kringen van in Nederland gevestigde Javaanse Surinamers gepleit voor

32 <http://www.zeeuwsarchief.nl/nieuws/slavernij.htm>; <http://www.zeeuwslavernijverleden.nl/>.

33 Duursma, 'Bijvoorbeeld een obelisk'.

34 Meerjarenbeleidsprogramma NiNSEE 2005-2008, 1-3, <http://www.slavernijmonument.nl>. Vgl. ook James Oliver Horton, Johanna C. Kardux, 'Slavery and the Contest for National Heritage in the United States and the Netherlands', *American Studies International* XLII (2004) nr.2-3, 51-74, aldaar 69-72.

35 Gert Oostindie, 'Schijngvechten? Het monument voor de slavernij en de multiculturele samenleving', Amsterdam 25 april 2002: http://www.balie.nl/prog_content.php3?id=1171.

een monument voor de eigen voorouders onder verwijzing naar gelijke berechting met anderen: 'Onze "landgenoten" Afro-Surinamers hebben ook hun slavenmonument in Amsterdam'.³⁶ Zulke reacties zijn een bekend verschijnsel in elke historische cultuur waar verschillende groepen, zowel nieuwkomers als autochtonen, het verleden aangripen om invulling te geven aan hun al zoekend en tastend geformuleerde identiteit en positie.

Het gevaar dreigt wel dat de dynamiek uit dit proces weg valt. Oostindie signaleerde al in 2002 ten aanzien van het slavernijverleden dat betrokkenen bleven steken in een beperkt groepspectief. Nazaten van slaven vertonen daarbij de neiging het laatste woord op te eisen en een monopolie op dit verleden te vestigen, zonder dat de overheid – uit angst voor conflicten en een reactionair imago – zich daarover uitspreekt.³⁷ Dat lijkt mede mogelijk te worden gemaakt doordat slavernij voor 'de witte Nederlander' vanwege uiteenlopende zienswijzen en emoties niet hetzelfde gewicht heeft als voor 'de zwarte Nederlander'.³⁸ Er bevindt zich immers een spanningsveld tussen het oogmerk om zowel allochtonen als autochtonen te bereiken en de overtuiging dat het eigen verleden en erfgoed onvoldoende op waarde worden geschat door degenen die het niet als hun eigen geschiedenis zien.

Een discussie over de vraag of autochtonen wel in staat zijn om te ervaren of aan te voelen wat het slavernijverleden betekent voor de betrokkenen, en of de 'witte' geschiedschrijving per definitie ontoereikend is – zoals in kringen van nazaten kan worden vernomen – is alleszins wenselijk. Ook het aangrijpen van het als traumatiserend beschouwde slavernijverleden als verklaring van hedendaagse achterstand van onder meer postkoloniale migranten uit de West verdient een plaats in dit debat, waaraan historici en andere wetenschappers een bijdrage kunnen leveren. Zo een discussie is noodzakelijk indien het hameren op een gezamenlijke toekomst meer is dan een inhoudsloze kreet. Een gedeelde herinnering en voor gezamenlijk gebruik bedoelde monumenten kunnen niet bestaan als het verleden uitsluitend wordt toegeëigend door belangengroepen die vanuit de hokjesgeest van *identity politics* het unieke eigendomsrecht claimen en soms ook verbeteren vasthouden aan een al dan niet vermeende *underdog*-positie of slachtofferrol. Een daadwerkelijk multiculturele historische cultuur zou daarmee een illusie worden.

Een dergelijk debat heeft zeker niet alleen een wetenschappelijk karakter. Herdenkingen, monumenten en tentoonstellingen kunnen daarbij evenzeer een rol spelen. Bij een beoordeling van de verschillende zienswijzen op de geschiedenis past enig begrip voor de emoties die voor uiteenlopende groepen verbonden zijn aan het verleden dat in hun beleving meer dan eens zo centraal staat. Beargumenteerde verschillen in perspectief en interpretatie kunnen bijdragen aan het overdenken en bijstellen van

36 Reinier Kromopawiro, 'Mijn verslag debat Javaanse Immigratie': http://www.banyumili.com/algemeen_nieuws01.htm.

37 Toen de ambities van het NiNSee onlangs door de Raad voor Cultuur kritisch werden beoordeeld als 'bovenmatig groot, onvoldoende doordacht en onvoldoende afgestemd met bestaande instellingen' voelde het NiNSee zich geridiculiseerd: 'Voor die nazaten van de tot slaaf gemaakten die nog steeds met het onverwerkte trauma van het slavernijverleden zitten komt dit hard aan. Het is het zoveelste bewijs van ontkenning en onbegrip voor het gedeelde slavernijverleden.' Raad voor Cultuur, *Spiegel van de cultuur*, 39–41; Bestuur NiNSee aan Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap, 21 april 2004: <http://www.ninsee.nl/nieuws/fullnews.php?id=4>.

38 Gert Oostindie, 'Slaven van het schuldgevoel. Witte en zwarte versies van het koloniaal verleden', *De academische boekengids* nr.45 (juli 2004) 20–22, aldaar 20.

historische representaties, niet uit politieke correctheid maar uit daadwerkelijk begrip voor de nieuwe samenstelling van de Nederlandse samenleving die vraagt om een heroverweging van de geijkte historische representaties. Het al te hardnekkig volharden in de reeds ingenomen positie, de relativiserende van de historicus, de verabsoluterende van de 'getroffene' en de onverschillige of bagatelliserende distantie van veel anderen, lijkt daarbij niet verstandig. Het gevoel van uitsluiting zit immers diep bij veel nieuwkomers. De grote verontwaardiging over het feit dat velen die niet tot de officiële genodigden behoorden bij de onthulling van het Nationaal Slavernijmonument deze gebeurtenis vanwege buitengewoon strenge veiligheidsmaatregelen niet konden meemaken, vormt een treffend voorbeeld daarvan.

DE TWEDE WERELDOORLOG ALS IJKPUNT IN DE HISTORISCHE CULTUUR

Een soortgelijk gevoel van uitsluiting heeft zich ook geruime tijd voorgedaan ten aanzien van de Tweede Wereldoorlog, een onderwerp uit de geschiedenis waarvoor de belangstelling nog altijd sterk leeft. Dat bleek onder meer in het voorjaar van 2004 toen aan de vooravond van de dodenherdenking en bevrijdingsfestiviteiten de gebruikelijke media-aandacht voor persoonlijke ervaringen en veronachtzaamde gebeurtenissen uit de oorlogsjaren gericht werd op de combinatie Tweede Wereldoorlog en nieuwkomers in Nederland. Dit werd gestimuleerd door de recente publicatie *Allochtonen van nu & de oorlog van toen*, het resultaat van een aan het NIOD verleende opdracht van het instituut voor multiculturele ontwikkeling Forum dat behoefte zag aan toegankelijke informatie over de betrokkenheid van de bekendste herkomstlanden van Nederlandse allochtonen bij de oorlog.³⁹ Het boek is inmiddels gevolgd door een met overheidssteun mogelijk gemaakte expositie 'Wereldoorlog in de West' in het Amsterdamse Verzetsmuseum, waar begin 2005 ook een kleine tentoonstelling over Marokkanen in de Tweede Wereldoorlog van start zal gaan.

Allochtonen van nu & de oorlog van toen biedt in vogelvlucht een op literatuur gebaseerd overzicht van de bijdrage aan de geallieerde oorlogsvoering (Marokkaanse soldaten die in 1940 aan Franse zijde in Zeeland vochten), de migranten in bezet Nederland (Surinamers en Antillianen in het verzet), de positie van joden in de respectievelijke landen, het belang van bodemschatten en het dekolonisatieproces. De opstelling van de verschillende betrokken partijen wordt kritisch besproken; de opportunistische pro-Duitse opstelling van de Turkse legertop, de belasting van Turkse joden als oorlogsprofiteurs, antisemitische sympathieën in de Arabische wereld en de aanwezigheid van Marokkaanse criminelen in het Franse leger blijven niet onvermeld, evenmin als de racistische opvattingen van de koloniale Nederlandse overheid in ballingschap.⁴⁰ De thematisch geordende hoofdstukken brengen steeds fenomenen uit zeer verschillende geografische gebieden samen, wat enerzijds de verwevenheid tussen de koloniën in Oost en West verduidelijkt, maar tevens aangeeft hoezeer de geschiedenis van Nederland en de latere migratiegebieden in die periode losstaan van elkaar. In het slothoofdstuk 'Nationaal herdenken in een multiculturele samenleving' wordt hieruit geconcludeerd dat er weliswaar raakvlakken zijn tussen de geschiedenis van Nederland, Turkije

39 Vanwege de reeds beschikbare literatuur werd Indonesië buiten beschouwing gelaten.

40 Wel bevat het in relatief korte tijd geschreven boek een enkele onjuistheid. Zo gaat de opmerking 'dat juist de joden vroeger de plantagehouders waren geweest' in Suriname (p.55) voorbij aan het feit dat een minderheid van de slavenhouders joods was.

en Marokko, maar dat een gedeeld geheugen of een gedeelde historie ontbreken. Iets dergelijks bestaat wel tussen Nederland, Suriname en de Antillen, al volgt daarop de opmerking dat dit vanuit Nederlands perspectief slechts 'kleine verhalen' zijn.

Ondanks enkele initiatieven om autochtonen en nieuwkomers gezamenlijk bij herdenkingen te betrekken, is de dodenherdenking nog opvallend 'wit', zo wordt gesteld. Dit ligt echter genuanceerd. Enerzijds kan gewezen worden op het initiatief van Marokkanen die na de ontdekking halverwege de jaren tachtig in het Zeeuwse Kapelle van graven van hun in 1940 gesneuvelde landgenoten jaarlijks een busreis naar deze Franse militaire begraafplaats organiseren. Trots op de voorouders en de wens tot integratie in de Nederlandse samenleving gaan daarbij hand in hand. Anderzijds wordt melding gemaakt van de incidenten op 4 mei 2003 waarbij jonge Marokkaanse Amsterdammers de dodenherdenking aangrepen om hun pro-Palestijnse kritiek op Israël te verbinden met antisemitische uitlatingen en respectloze relletjes.⁴¹

Actuele politieke kwesties, zoals de Palestijnse kwestie en de marginalisering van allochtone jongeren, worden zo verbonden met de historische cultuur in Nederland. Wenselijk is deze ongenueanceerde combinatie geenszins, maar het koppelen van politieke opvattingen aan historische herdenkingen is allesbehalve nieuw, net zo min als het onderstrepen van de eigen (collectieve) identiteit in dit kader. Het op een onmiskenbare trots gebaseerde integratiestreven van de bezoekers van de Marokkaanse soldatengraven in Zeeland kan daar eveneens bij worden ondergebracht. Hetzelfde geldt voor het vrouwde eigentijdse programma voor 4 en 5 mei, met een sterk accent op democratie in het algemeen en mensenrechten in het bijzonder. Ook nieuwkomers kunnen zich daarmee identificeren, zoals ook de decennialange aanwezigheid van Turkse en Marokkaanse arbeidersorganisaties bij de herdenking van de Februaristaking toont. Wel is het enigszins spontane karakter van de deelname aan het veranderen in de richting van sociale druk. Of zoals de voorzitter van de Marokkaanse Vrouwenvereniging Nederland verklaarde over de Amsterdamse stakingsherdenking: 'sinds 11 september 2001 lijkt het voor allochtone organisaties wel een bewijs van goed gedrag te zijn om mee te doen. Daar voelen we wel wat weerstand tegen. Natuurlijk is het herdenken van de slachtoffers en het verzet belangrijk. We willen onze solidariteit tonen, maar verwachten dat anderen zich ook solidair met ons tonen. De situatie in Israël en Palestina bijvoorbeeld, dat kan eigenlijk niet weggehouden worden uit de herdenking.'⁴² Het is een reactie die geenszins onbegrijpelijk is, maar die ook weerstand oproept.

Vanuit uiteenlopende invalshoeken worden bezwaren geuit tegen het betrekken van nieuwkomers bij de herdenking van de Tweede Wereldoorlog. Autochtone critici bestempelden de Forum-publicatie en aanverwante initiatieven als 'politieke correctheid' over historische kwesties, die niet bijdraagt aan het oplossen van actuele problemen.⁴³ De extra aandacht voor de betrokkenheid van Marokkanen en vooral

41 CIDI, Jaaroverzicht antisemitisme in Nederland 2002 en overzicht 1 januari-5 mei 2003: www.cidi.nl. De relletjes waren aanleiding voor het particuliere initiatief MO, dat Marokkaanse jongeren zelfrespect en respect voor anderen wil bijbrengen, om met steun van het Nationaal Comité 4 en 5 mei en de stichting Islam en Burgerschap een brochure over de rol van Marokkaanse soldaten bij de geallieerde oorlogvoering te verspreiden in onder meer coffeeshops en sportscholen. Persoonlijke mededeling Enrico Bartens aan auteur, 23 juni 2004.

42 'Verzet tegen onrechtvaardigheid', 13 januari 2004, www.amsterdam.nl.

43 Bart van Zoelen, 'Wat kan die oorlog ze nou schelen? Historicus Chris van der Heijden ziet niets in voorlichtingsprojecten voor allochtone jongeren', *Het Parool* 27 april 2004. Vgl. ook H.M. van den Brink, 'Iedereen zijn eigen oorlog', *Vrij Nederland* 65 (2004) nr.19, 73.

de omstreden aanleiding daartoe, schoot sommigen in het verkeerde keelgat. In een ingezonden brief aan de *Haagsche Courant* maakte een lezer zijn onvrede duidelijk over de ‘concessies [die] Nederland aan haar eigen geschiedenis heeft gedaan ter wille van allochtonen’. Het inzoomen op de negentien in Nederland gesneuvelde Marokkaanse soldaten zou onrecht doen aan het oorlogsleed onder de Nederlanders. ‘Mag het de volgende keer, op 5 mei, weer onze oorlog zijn?’⁴⁴ Een *NRC*-lezer gaf te kennen dat de vermeende motivatie van Marokkaanse jongeren ‘Wij herdenken en vieren nu ook, omdat er Marokkanen meededen.’ [cursivering KR] doorschoot. Hij bepleitte ter integratie juist kennis van ‘wat er echt herdacht en gevierd wordt’.⁴⁵

Hoewel de briefschrijvers in zekere zin minderheden het recht lijken te ontzeggen om een eigen invulling te geven aan een herdenking die zij bovenal als Nederlanders ervaren, als zou dit de dominante interpretatie bedreigen, valt er begrip op te brengen voor de geuite kritiek ten aanzien van de mogelijke motivatie om deel te nemen. De deelname van nieuwkomers aan een in de Nederlandse historische cultuur zo belangrijke herdenking als die van de Tweede Wereldoorlog – de enige jaarlijks terugkerende terugblik met officiële status – krijgt immers een bijzondere smalle basis als die er uitsluitend op zou berusten dat de oorlog direct gekoppeld kan worden aan historische ervaringen van de eigen groep. Toch kan juist dát een eerste aanknopingspunt bieden om toegang te krijgen tot de canon van het vaderlandse verleden. Het geeft echter een indicatie van de spanningen die, zelfs wanneer over de feiten als zodanig overeenstemming heerst, kunnen ontstaan wanneer in een multiculturele historische cultuur uiteenlopende groepen zich vanuit deels afwijkende invalshoeken ontfermen over historische thema’s die voor anderen een min of meer vanzelfsprekende betekenis en interpretatie kennen.

Daarbij verdient het overigens aanbeveling om de zaak in perspectief te plaatsen en enig onderscheid te maken in de omgang met het verleden van jongeren, zeker pubers, en volwassenen. De respectloze opstelling van een groep baldadige jeugdigen rond de dodenherdenking van 2003 kan moeilijk als representatief worden beschouwd voor een hele groep nieuwkomers. Recent landelijk onderzoek leert dat een meerderheid van de docenten geschiedenis geen koppeling ervaart van agressie en geweld aan specifieke onderwerpen in de les. Niettemin duiken het bagatelliseren van de Shoah en grievende opmerkingen over joden (evenals grievende opmerkingen over de islam) geregeld op, met name bij scholen met veel allochtone leerlingen. Geruchten dat onderwijs over de jodenvervolgung tijdens de Tweede Wereldoorlog geheel van het lesprogramma is verbannen, zijn echter niet bevestigd.⁴⁶ Wel doen zich problemen voor bij de behandeling van dit onderwerp in het geschiedenisonderwijs. Sommige islamitische leerlingen koppelen de jodenvervolgung aan de hedendaagse Israëliëse politiek ten aanzien van de Palestijnen. Identificatie met het Palestijnse volk leidt tot heftige discussies waarbij meer dan eens jodendom, Israël en zionisme op één grote hoop worden gegooid. De constatering ‘Autochtone leerlingen zijn opgevoed met de Tweede Wereldoorlog, islamitische leerlingen met de Golfoorlog’ is wat dat betreft veelzeggend ten aanzien van het verschil in belevingswereld tussen autochtone en allochtone leerlin-

44 Willem Vierhout, ‘Onze oorlog’, *Haagsche Courant* 25 mei 2004.

45 P. Eelman, ‘Herdenking’, *NRC Handelsblad* 7 mei 2004.

46 Ron van Wonderen, Agressie en geweld in het onderwijs. Eindrapport. Een onderzoek in opdracht van het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap (Leiden: Research voor Beleid, mei 2004) 36-38; <http://www.minocw.nl/brief2k/2004/doc/16521d.pdf>.

gen. Onwetendheid en puberale neigingen tot provocaties, gevoed door een gevoel van marginalisering, dragen bij aan het schoppen tegen het zere been van het holocaustonderwijs. Doordat het conflict in het Midden-Oosten zich zodoende verplaatst heeft naar de grote steden in Nederland, hebben docenten moeite om dergelijke reacties en discussies in goede banen te leiden.⁴⁷ Het lijkt erop dat het fenomeen van de transnationale migrant niet voorbijgaat aan de veranderende historische cultuur in Nederland.

CONCLUSIE

De multiculturele historische cultuur is een verschijnsel met uiteenlopende verschijningsvormen in zowel het publieke als het private domein waarvan de eerste aanzetten al zeker enkele decennia oud zijn.⁴⁸ Het is bovendien een fenomeen waarbij geregeld sprake is van botsende belangen, zoals ook bekend is van andere voorbeelden waarbij de omgang met het verleden een sociale functie vervult. Het positioneren van de eigen identiteit, al dan niet gekoppeld aan een politieke agenda, staat in de hier bestudeerde thematiek geenszins op de laatste plaats. Impliciet en expliciet worden daarbij posities ingenomen en afgebakend ten opzichte van andere groepen waarvan de positie en geschiedenis als gelijkwaardig of minderwaardig worden beschouwd, als inspirerend, concurrerend of zelfs bedreigend.

Het bereik van de groepen die zich in deze cultuur manifesteren en er dus aan deelnemen, loopt erg uiteen. De postkoloniale migranten hebben voornamelijk de meest zichtbare invloed op de historische cultuur; zo vinden de reeds geïnstitutionaliseerde activiteiten (zoals het Moluks Historisch Museum en het NiNsee) merendeels hun uitgangspunt in de koloniale geschiedenis. De relatief grotere zichtbaarheid van het koloniale verleden is ongetwijfeld mede beïnvloed door de grotere vertrouwdheid van postkoloniale migranten met de dominante cultuur – inclusief de historische canon – wat gevolgen had voor hun uitgangspunt in de historische cultuur hier. Bovendien staat hun positie niet los van de in het afgelopen decennium toegenomen belangstelling voor koloniale geschiedenis, ook in de geschiedwetenschap, in het bijzonder ten aanzien van Nederlands-Indië.⁴⁹

In de bonte multiculturele historische cultuur zijn, behalve op het koloniale verle-

47 Blanken, Tuinier, Visser, *Antisemitisme op school?*, 5, 21-26, 30-33.

48 Als 'ouder' voorbeeld kan gewezen worden op de ontwikkeling van de publieke historische cultuur van de Indische gemeenschap in Nederland aan de hand van enkele ijkpunten: de opname van een Indische urn in het voorlopig Nationaal Monument op de Dam in 1950 op aandringen van een koloniale lobby, de overplaatsing daarvan in het definitieve monument in 1956 (terwijl de voor Suriname en de Antillen bestemde nissen door gebrek aan initiatief leeg bleven), de herdenking in augustus 1970 en de totstandkoming van het Indisch Monument in 1988. Vgl. Esther Captain, *Achter het kawat was Nederland. Indische oorlogservaringen en –herinneringen 1942-1995* (Kampen 2002) 131-132, 180-183, 221-224, 281-282; Elsbeth Locher-Scholten, 'Van Indonesische urn tot Indisch monument. Vijftig jaar Nederlandse herinnering aan de Tweede Wereldoorlog', *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden* 114 (1999) 192-222.

49 De autochtone belangstelling, zoals bij activiteiten in het kader van '400 jaar VOC' in 2002, steunt nog steeds voor een niet onbelangrijk deel op trots op wat 'wij Nederlanders' wereldwijd verricht hebben. Van een evenwichtige benadering, die ook rekening houdt met het perspectief van de volken waarmee men destijds in aanraking kwam, was bij deze 'viering' nauwelijks sprake. Ook de hedendaagse aanwezigheid in Nederland van migranten uit de door VOC en WIC bestreken gebieden geniet veel minder belangstelling. Dat geldt in nog sterkere mate voor de geschiedenis van andere nieuwkomers uit onder meer Turkije en Marokko.

den, evenzeer accenten te plaatsen op de geschiedenis van andere nieuwkomers, zoals gastarbeiders en vluchtelingen. De bijzondere positie die postkoloniale migranten innemen in de hedendaagse historische cultuur is niet van permanente aard. Ruim veertig jaar na het afsluiten van verschillende bilaterale wervingsovereenkomsten met mediterrane landen en meer dan vijftig jaar na de ondertekening van het VN Vluchtelingenverdrag, zou het vreemd zijn om de koloniale migranten als Nederlands ‘erfgoed’ te beschouwen en latere nieuwkomers een dergelijke status te onthouden. Dit maakt de historische cultuur wellicht niet overzichtelijker, maar overzichtelijkheid is – mede vanwege de verscheidenheid aan nieuwkomers en de zich verder ontwikkelende transculturele contacten – nu eenmaal geen kenmerk van die hedendaagse cultuur. Multiculturaliteit betekent ook dat het maken van onderscheid een complexe of zelfs onmogelijke kwestie is.

Als de aanvaarding van het gegeven dat Nederland een immigratiesamenleving is, gepaard gaat met de aanname dat de herinnering en beleving van nieuwkomers niet per definitie ondergeschikt zijn aan de vertrouwde vaderlandse canon, dan is verdere bezinning op de multiculturele historische cultuur meer dan wenselijk. Daar is des te meer reden toe aangezien geschiedenis bij uitstek wordt beschouwd als middel om cultuur en collectieve identiteit over te dragen, structureel door middel van geschiedsonderwijs en meer incidenteel via onder meer tentoonstellingen, tv-programma's, websites en stripverhalen.⁵⁰

Het vormgeven van die collectieve identiteit als bijdrage aan een gemeenschappelijke toekomst van nieuwkomers en gevestigden op voet van gelijkwaardigheid, vraagt om een herbezinning op het vertrouwde historische verhaal dat zo sterk verbonden is met het kader van de natiestaat. Indien geschiedenis relevant wil zijn voor de eigentijdse samenleving, is het onvermijdelijk om in de historische onderwerpen die van gemeenschappelijk belang worden geacht en in de daaraan verbonden interpretaties – kortom: de historische canon in zijn diverse verschijningsvormen – voldoende aanknopingspunten op te nemen waardoor zowel gevestigden als nieuwkomers zich verbonden voelen met die geschiedenis. Een hokjesgeest die Marokkanen ontzegt een eigen accent te leggen bij de herdenking van de Tweede Wereldoorlog of die de positie van autochtonen bij de hedendaagse omgang met het slavernijverleden per definitie wantrouwt, draagt daar niet aan bij; wederzijdse belangstelling voor elkaars verleden en openheid in de omgang daarmee wel.

Conflicterende standpunten op historisch terrein kunnen evenwel niet volledig uitgesloten worden in een samenleving die zich verder ontwikkelt. Discussie daarover blijft wenselijk. Waar conflictmateriaal daadwerkelijk betrekking heeft op (vermeende) historische feiten moet er ruimte zijn voor kritische waarheidsvinding, contextualisering en interpretatie door onder meer historici. Hun werk dient geleid te worden door de reguliere professionele maatstaven, al misstaat een zeker bewustzijn van de eigentijdse maatschappelijke betekenissen van het bestudeerde verleden geenszins. Een zekere spanning tussen etnisch-culturele betrokkenheid en wetenschappelijke afstandelijkheid blijft daarbij onvermijdelijk.

Die betrokkenheid is overigens aan verandering onderhevig. Zo nemen tweede en latere generaties allochtonen door invloeden uit de eigen cultuur en de Nederlandse

50 Vgl. Maria Grever, 'Nostalgie beeld van ons verleden voldoet niet meer', *De Gelderlander* 24 maart 2004.

samenleving een nieuwe opstelling in ten opzichte van het verleden van de eigen groep en de Nederlandse natie. Bovendien kan toenemende individualisering leiden tot een meer afstandelijke omgang met het collectieve verleden en mogelijk ook tot een historische belangstelling die minder ver terugreikt in de tijd dan die van eerdere generaties.

Cruciaal bij de ontwikkelingen op het terrein van de multiculturele historische cultuur is het bieden van mogelijkheden om uitsluiting van allochtonen tegen te gaan. Dit betekent dat de geschiedenissen van nieuwkomers geïntegreerd dienen te worden in een open historisch verhaal dat – zowel in het onderwijs als elders – ruimte biedt aan eigen en afwijkende ervaringen waar voorheen geen of onvoldoende rekenschap van werd gegeven. De eigentijdse samenleving krijgt daarmee een genuanceerd maar samenhangend beeld van de eigen wortels waarmee mensen met uiteenlopende achtergronden zich beter kunnen identificeren. Mogelijkheden daartoe schuilen in het nadrukkelijker plaatsen en vergelijken van de Nederlandse geschiedenis in en met de wereldgeschiedenis, in meer aandacht voor de internationale aspecten van de vaderlandse geschiedenis. Wat voorbeelden betreft kan gekozen worden uit een breed scala variërend van de uit Germania afkomstige Bataven als eerste ‘vaderlanders’ en de van elders uit ingezette kerstening tot de ‘allochtone’ achtergrond van de vader des vaderlands en de eeuwenlange internationale economische verwevenheid. De wijze waarop het verleden wordt behandeld en gepresenteerd kan zo een vruchtbare bijdrage leveren aan de verdere vormgeving van de Nederlandse identiteit.

Dr Kees Ribbens (1967) is historicus en als postdoc verbonden aan de Erasmus Universiteit Rotterdam. Samen met prof. dr M. Grever en prof. dr S. Stuurman werkt hij aan het NWO-project *Paradoxes of De-Canonization. New Forms of Cultural Transmission in History*.

SUMMARY

Beyond the national canon? A multicultural historical culture in development

In recent Dutch debates on the multicultural society and integration the role of history has been emphasized. Several politicians and opinion leaders have expressed their beliefs that knowledge of ‘the’ Dutch history will more or less automatically contribute to national cohesion in a rather traditional way. This assumption not only lacks an understanding for the more individual way in which popular historical culture is shaped nowadays, but also neglects the multicultural historical culture that is presently developing in the Netherlands. In this article the author demands attention for this culture while focusing on shared memories of various immigrant groups and autochthonous Dutch citizens. Topics like the Dutch share in the Atlantic slave trade and the Moroccan involvement with World War II show that these contested memories need to be discussed in an open atmosphere if further development of the new historical culture is to be encouraged. The present framework and content of the historical canon need to be reconsidered to represent a past that better reflects the roots of today’s society.